

УДК 811.161.2'38'4:821.161.2'06.09
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-03

Еліпсис як засіб економії вислову в мові творів Романа Іваничука

Валентина Богатько <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 08.10.2024 • Схвалено до друку: 29.10.2024

Анотація

Статтю присвячено дослідженню еліптичних структур, які є одним із засобів експресивного синтаксису. Еліптичні речення є відносно неповними зі структурно-синтаксичного погляду та семантично повними. У цьому якнайбільше й виявляється їхня особлива природа, своєрідність. Передумовою частого використання еліптичних речень є мовна тенденційність до економії мовних засобів, до створення компресованого варіанту вислову. Еліптичні речення, неповнота яких виявляється тільки на структурному рівні, семантично не вимагають установлення неназваного компонента. З'ясовано, що заміна неповних речень граматично повними призводить до надлишкової інформації, уповільнення темпу мовлення. Дібрані для дослідження романи «Журавлинний крик», «Яничари» належать до історичної прози Романа Іваничука, що дало змогу простежити еволюцію формування авторського стилю письменника. Зауважено, що функційні вияви еліптичних речень у мовотворчості письменника потребують уваги й вивчення, що й надало дослідженню більшої актуальності. Доведено, що до найпоширеніших типів еліптичних структур в історичній прозі письменника належать речення з формально не вираженим присудком. За нашими спостереженнями, найчастіше вживаються еліптичні конструкції з незаповненою позицією буттєвого дієслова. У таких реченнях імпліцитно виражається дієслівна релятивна семантика, яка потребує для свого вияву одного або кількох слів-конкретизаторів, на відміну від дієслів абсолютної семантики, яку передають одновалентні дієслова без участі поширювачів. Простежено, що для таких речень притаманна піднесеність, вони динамізують живе мовлення, виступають ознакою його природності. Елімінація підмета в історичних текстах прозаїка трапляється значно рідше, ніж присудка. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий зі змістового зв'язку еліптичного речення із сусіднім, переважно повним реченням. Вони мають менш різноманітну семантику. Такі еліптичні речення досить виразні, емоційні, виконують певну стилістичну функцію. Окрему групу еліптичних речень становлять конструкції питальної модальності з незаповненою позицією предиката різної семантики. Важливими зі стилістичного боку в аналізованих текстах є такі питання, які не тільки слугують матеріалом для побудови твору, а й виступають засобом увиразнення ідеї, концентрації уваги читача на найважливіших моментах. З'ясовано функційне навантаження аналізованих конструкцій у плані художнього вираження авторської думки.

Ключові слова: еліпсис, еліптичні речення, еліпсація присудка, елімінація підмета, функціонально-стилістичний аналіз, функційні вияви синтаксичних одиниць, експресивний синтаксис, мова історичної прози

UDC 811.161.2'38'4:821.161.2'06.09
DOI 10.31652/2521-1307-2024-39-03

Ellipsis as a means of expression economy in the language of Roman Ivanychuk's novels

Valentyna Bohatko <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 08.10.2024 • Accepted: 29.10.2024

Abstract

The article is devoted to the study of elliptical structures, which serve as one of the means of expressive syntax. Elliptical sentences are relatively incomplete from a structural-syntactic perspective yet semantically complete. This duality reveals their unique nature and distinctiveness. The structural organization of elliptical constructions prioritizes the author's aim to closely replicate natural dialogue between characters, thereby authentically and vividly conveying the nuances of communication. This approach seeks to capture the spirit of natural speech. A key factor in the frequent use of elliptical sentences is the linguistic tendency toward economizing language resources and creating compressed expressions. Elliptical sentences, whose incompleteness manifests only at the structural level, do not require the specification of an omitted component for semantic clarity. It has been established that substituting incomplete sentences with grammatically complete ones results in information overload and a slower speech tempo. The study examines the novels «The Crane's Cry» and «Janissaries» by Roman Ivanychuk, works of historical prose that offer an opportunity to trace the evolution of the author's style. The research highlights the functional manifestations of elliptical sentences in the author's linguistic creativity, emphasizing their importance for further study, thereby underscoring the relevance of the research. It has been proven that the most common types of elliptical structures in the author's historical prose are sentences with an unexpressed predicate. Observations reveal that elliptical constructions most often feature an unfilled position for existential verbs. In such sentences, the implicit verbal semantics require one or more specifying words, unlike verbs with absolute semantics, which are expressed by monovalent verbs without additional modifiers. These sentences are characterized by their elevated tone, dynamizing natural speech and reflecting its authenticity. The omission of the subject in the author's historical texts is much less frequent than that of the predicate. The subject is typically omitted when it is contextually clear from the relationship between the elliptical sentence and an adjacent, usually complete, sentence. Such sentences have less varied semantics but remain expressive, emotional, and fulfill specific stylistic functions. A separate group of elliptical sentences includes interrogative constructions with an unfilled predicate position of varying semantics. From a stylistic perspective, questions in the analyzed texts are significant not only as material for constructing the narrative but also as a means of emphasizing the idea and focusing the reader's attention on key moments. The article identifies the functional significance of the analyzed constructions in terms of their artistic expression of the author's ideas.

Keywords: ellipsis, elliptical sentences, predicate omission, subject omission, functional-stylistic analysis, syntactic unit functions, expressive syntax, language of historical prose

---

Постановка проблеми. Роман Іваничук, один із найяскравіших представників української історичної прози ХХ століття, заслуговує на особливу увагу не лише через тематичне наповнення його творів, а й через їхню вишукану мовну організацію. Художні твори письменника на історичну тематику є своєрідним рефлексором, який через призму минулого відбиває проблеми сучасності (Городиловська, 2016, с. 32). Метою прозаїка є змалювання історії України від ХV до ХХ ст. та донести її до свідомості читача. Цьому слугують продуманий добір мовного матеріалу, а також особливості його використання.

Мова художньої літератури виявляє тяжіння до індивідуалізації висловлення, до пошуку таких засобів мовної виразності, які б асоціювалися з авторською мовотворчістю, з мовним новаторством, із характерними ознаками мовної особистості (Літературна норма і мовна практика, 2013, с. 41–54). Одним із важливих елементів стилю Романа Іваничука є використання еліптичних структур, які виконують як естетичну, так і функційну роль.

Попри велику кількість мовознавчих праць, присвячених студіюванню еліптичних структур, поки що залишаються поза увагою наукові праці, присвячені опису еліптичних речень на матеріалі історичної прози Романа Іваничука. З огляду на це, пропонується стаття є актуальною, оскільки постає спробою детального аналізу еліптичних речень у мові історичних творів письменника.

Аналіз досліджень і публікацій.

Виникнення еліптичних речень пов'язують з явищами еліпсису, які полягають у випущенні, пропуску одного або кількох компонентів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, що легко домислюване, відновлюване в контексті або ситуації мовлення і створює неповноту в мовленнєвому та мовному планах.

Причинами виникнення еліпсису є тенденція до економії мовних зусиль; прагнення передати ту саму інформацію меншим відрізком тексту; прагнення передати динаміку ситуації; уникнення повторів; тенденція до експресивного оновлення формальних засобів мовлення; роздуми, розгубленість мовця тощо (Українська мова: енциклопедія, 2004, с. 171).

Вивчення еліпсису має давню й багату традицію, яка сягає своїм корінням в античну

давнину, коли його потрактовували як дефект мовлення. Особливого розквіту «еліпсологія» набуває в ХІХ ст, коли започатковано сучасні лінгвістичні підходи до його вивчення: формально-логічний, власне граматичний, психологічний тощо. Попри це, «структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень порівняно з простими двоскладними структурами, які кваліфікують як базові в граматичній традиції, спричинилися до появи суперечливих думок щодо кваліфікації таких речень, визначення їхнього місця в синтаксичній системі мови» (Богатько, 2017, с. 50).

Різні аспекти функціонування еліптичних структур у всіх стилях української мови досліджено в наукових працях: художньому й усно-розмовному (Дудик, 1954; Дзюбак, 1999), художньому й розмовному (Дзюбак, 1999), публіцистичному (Богатько, 2005; Завальнюк, 2009) тощо. Основою такої класифікації, як уважають науковці, є чинники, які забезпечують лексико-семантичну визначеність еліптичного дієслова. Інша група дослідників виокремлює еліптичні речення з-поміж інших неповних як особливий структурний різновид (Голоух, 1982; Дудик, 1954; Дзюбак, 1999), уважаючи, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури «безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою» (Дудик, 1958, с. 3).

Українські граматисти, беручи до уваги співвідношення формальних і семантичних ознак, почали виокремлювати: а) формально й семантично неповні речення – контекстуальні та ситуативні (конситуативні); б) формально неповні, але семантично повні речення – еліптичні (І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, Н. М. Дзюбак, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, К. Ф. Шульжук та ін.), а також звернули увагу на їхні стилістичні функції та прагматику в монологі чи діалозі (І. Я. Завальнюк, Т. В. Марченко, Л. І. Мацько, О. Д. Пономарів, І. Г. Чередниченко та ін.); окреслили сферу їхнього вживання (усне чи писемне мовлення) з опорою на поняття оповідності як жанростильової категорії, «яка визначає сутність художнього прозового тексту, об'єднує субкатегорії усномовності, розмовності, розповідності і проектується на конкретно

історичний зміст оповідної норми» (Бибик, 2010, с. 47).

Реалізацію комунікативно-прагматичних функцій синтаксичних одиниць досліджували М. Вінтонів, О. Доценко, П. Дудик, І. Завальнюк, А. Загнітко, Н. Іваницька, Н. Кондратенко, Н. Костусяк, М. Плющ, С. Харченко та інші українські мовознавці.

Мета статті – здійснити структурно-стилістичний аналіз еліптичних речень, уживаних в історичних творах Романа Іваничука.

Серед основних **завдань**: 1) виявити причини виникнення еліпсису в мовленні; 2) розглянути погляди лінгвістів на природу еліптичних речень; 3) окреслити коло значень, виражених за допомогою еліптичних речень; 4) виявити найуживаніші типи еліптичних речень у художніх творах Романа Іваничука; 5) визначити структурні типи й основні стилістичні функції еліптичних речень у мовленнєвих контекстах історичної прози письменника.

Об'єктом дослідження стали еліптичні конструкції в мові історичних романів прозаїка.

Предметом дослідження визначено лінгвостилістичну специфіку еліптичних конструкцій у мові історичних творів митця.

Матеріалом дослідження слугували тексти історичних романів «Журавлинний крик», «Яничари» Романа Іваничука.

Виклад основного матеріалу. Мовний простір у текстах історичних творів вирізняється своєю різноманітністю, зокрема синтаксичний рівень, що збагачено використанням великої кількості засобів експресивізації. До структур експресивного синтаксису виправдано належать еліптичні речення, що є своєрідним засобом економії художнього мовлення. «...Їхня специфіка полягає в тому, що вони у своїй семантичній структурі містять додатковий компонент значення і за своєю синтаксичною організацією відрізняються від одиниць емоційно-нейтрального синтаксису» (Богатько, 2005, с. 7). Та сама синтаксична структура може слугувати для вираження кількох зовсім різних емоційно-експресивних значень.

На думку В. Александрової, «еліпсис як конструкція емоційно-експресивного синтаксису є явищем синтаксичної деривації, заснованим на процесі усічення матеріальних компонентів речення на принципах ергономіки мовлення, та

пов'язаним із прагненням мовної особистості до гармонізації своїх мовленнєвих повідомлень шляхом їх розукрупнення» (Александрова, 2008, с. 18).

Еліптичні речення, незважаючи на пропуск певного елемента, не потребують ні контексту, ні ситуації для передачі інформації, вона вичерпно виражається всією конструкцією речення в цілому. Такі речення самостійно функціонують у мові, а уявлення про неназваний член впливає зі змісту речення (Ганич, Олійник, 1985, с. 348).

«У лінгвістичній науці поняття еліпсиса здебільшого асоціюється з пропуском певного члена в структурі двоскладного чи односкладного речення» (Завальнюк, 2009а, с. 140). Головною ознакою еліптичних речень, на відміну від інших типів неповних речень (ситуативних та контекстуальних), є можливість повноцінного витлумачення змісту речення без наявності пропущених членів речення, не вдаючися до залучення контекстних чи ситуативно-суб'єктивних маркерів.

А. Кучер вважає, що основним критерієм для встановлення граматико-семантичних та смислових характеристик еліптичних структур є їхнє лексико-граматичне наповнення. Це означає, що «всі формально виражені складники речення своєю граматичною формою та значенням сигналізують про еліпсований член речення, який є семантично закладеним у реченнєвому комплексі» (Кучер, 2022, с. 289).

Подання тексту в конденсованій формі, за міркуваннями М. Вівтоніва, призводить до «усічення теми та виведення реми на перший план, тобто повідомлення адресатові тільки нової інформації. За умови компресованості реченнєвої структури стає можливою інформаційна актуалізація, що «базується на врахуванні потреб адресата, утриманні його інтересу, а також на врахуванні часової обмеженості сприйняття повідомлення» (Вінтонів, Мала, 2018, с. 231-232).

Як слушно зауважує Р. Горобець, «еліптичні неповні речення використовуються для надання мовленню експресивності, виразності, емоційності, спонукальності як в розмовному, так і в писемному мовленні» (Горобець, 2024, с. 159). Саме тому використання цих структур пояснюється тенденцією до економії мовних засобів, а також розширенням виражальних можливостей мови.

У статті ми зосередимо увагу на функціонально-стилістичних можливостях еліптичних конструкцій в історичних романах, на особливостях творення експресивного ефекту за допомогою таких структур.

Класифікацію й опис еліптичних речень, дібраних із мови історичних текстів Романа Іваничука, ми зреалізуємо, беручи до уваги зміст неназваного компонента. За нашими спостереженнями, «еліптичні речення породжуються не свідомою еліпсацією певних компонентів висловлення, а виникають унаслідок своєї типізованості в мовній системі, у якій усталилися певні типові структурно-синтаксичні засоби мовного вираження» (Богатько, 2005, с. 60).

Для еліптичних речень аналізованих типів відсутність вербалізованих показників дії (стану) є нормою. «Незаповнену синтаксичну позицію таких показників компенсують засоби внутрішнього контексту» (Богатько, 2005, с. 73). Щодо домислювання відсутнього компонента, то воно цілком умовне і проводиться для деталізації семантики речень, тому така механічна маніпуляція легко може виявитися неприйнятною з позиції стилістики.

Семантичні групи еліптичних речень виокремлюватимемо, спираючись на класифікацію П. Дудика (Дудик, 1973, с. 174), яка є для нас найоптимальнішою. Скорочення висловлення дозволяє збільшити його інформаційний обсяг, а багатство засобів економії в різних стилістичних групах – передати емоційні й стилістично-сміслові відтінки. Сильовою ознакою мови історичних текстів Романа Іваничука є еліпсис, синтаксична конструкція, у якій пропущено той чи той компонент речення, легко зрозумілий із контексту або ситуації. У творах Романа Іваничука цей прийом є органічною частиною стилю, засобом естетизації мови, а також способом передавання психологічного стану персонажів чи створення атмосферності.

Ілюстративним матеріалом для написання статті слугували історичні романи письменника «Яничари», «Журавлинний крик». На прикладі цих творів переконуємося в тому, що найчастіше пропускають присудок. На думку Н. Костусяк, «еліптичні синтаксичні одиниці з пропущеним присудковим компонентом у художньому

мовленні слугують засобом динамізації оповіді, кондесовано й легко виражають думку, часто надають висловленню емоційного забарвлення» (Костусяк, 2023, с. 88).

До найпоширеніших типів еліптичних речень належать структури з формально не вираженим присудком (головним членом односкладного речення), що має значення руху, пересування в просторі, мовлення, сприймання, буттєву семантику. Вербалізованими в таких реченнях найчастіше бувають обставини й підмет, додаток, залежні від них означення. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий з попереднього чи наступного контексту, тобто речення може бути еліптичним і водночас контекстуальним неповним, чи іменником із прийменником.

Семантику дієслівного компонента зазвичай з'ясовують через обставинні характеристики неназваної дії. Найчастіше такі обставини виражені прислівником. Саме дія часто сприймається з певними якісними характеристиками. Хоч до складу еліптичних речень можна ввести дієслова з відповідними значеннями, жоден із їхніх варіантів не буде семантично тотожним еліптичній конструкції і не виражатиме таку експресію. Наприклад: *Слідом за нами* (Іваничук, 2001, с. 10).

Отже, за характером неназваного компонента еліптичні речення поділяємо на дві основні групи: 1) дієслівні еліптичні речення; 2) іменні еліптичні речення. Дієслівні еліптичні речення кількісно переважають. Виокремлюємо кілька їхніх семантичних груп:

1) еліптичні речення двоскладної і односкладної будови з еліпсованим дієсловом руху, пересування в просторі: а) з пересуванням усього предмета; б) з переміщенням тільки частини цілого (наприклад, частини тіла людини);

2) речення з незаповненою позицією буттєвого дієслова;

3) речення спонукальної модальності з незаповненою позицією дієслова руху;

4) речення з незаповненою позицією дієслова мовлення;

5) речення з незаповненою позицією дієслова сприймання;

6) питальні речення з незаповненою позицією дієслова (Богатько, 2005, с. 73).

Іменні еліптичні речення за структурою поділяємо на дві групи: 1) із незаповненою позицією підмета; 2) із незаповненою позицією додатка (Богатько, 2005, с. 73).

У мові прозових творів Романа Іваничука до найпоширеніших типів еліптичних структур належать речення з формально не вираженим присудком. За нашими спостереженнями, найчастіше вживаються синтаксичні конструкції з незаповненою позицією буттєвого дієслова. У таких реченнях імпліцитно виражається дієслівна релятивна семантика, яка потребує для свого вияву одного або кількох слів-конкретизаторів, на відміну від дієслів абсолютної семантики, яку передають одновалентні дієслова без участі поширювачів. У романах «Журавлиний крик», «Яничари» автор використовує низку еліптичних конструкцій, зокрема з пропуском буттєвого дієслова. Це характерно для художнього стилю, який передає напругу, драматизм і лаконічність висловлювань. Ось кілька прикладів таких конструкцій із пропуском дієслова «є» (або його форм): *Ось – Пугачов* (Іваничук, 2001, с. 15); *В гостях у кошового ...* (Іваничук, 2001, с. 16); *Батьки їли кислі яблука, а в дітей на зубах оскома* (Іваничук, 2001, с. 31); *– Бо чим стала Україна? Гарнізоном* (Іваничук, 2001, с. 32); *Спочатку – чин ординарця у принца Георга Гольштинського, врешті – вахтмістр* (Іваничук, 2001, с. 38); *Аби лише при шпазі* (Іваничук, 2001, с. 41); *Що нового на Січі?* (Іваничук, 2001, с. 44); *Далі – простір, жодної людини в степу* (Іваничук, 1992, с. 20); *А батько, як завжди, в поході ...* (Іваничук, 1992, с. 23); *Ще хвилину, ще мить і замість воєвої тюремної долівки – трон* (Іваничук, 1992, с. 23).

Емоційного піднесення, природності, невимушеності мовленню історичних текстів надає особливе ланцюгове розташування низки речень з еліпсисом буттєвого дієслова-присудка. Лексичною нестачею того самого присудка в таких реченнях актуалізуються інші компоненти реченнєвої структури, посилюється їхня семантична й інформативна значущість: *А цариця була щедра, як сонце по осені. За Бендери та Ізмаїл – орден зі зображенням власної парсуни та ще й на георгіївській стрічці; за Перекоп – шаблю у срібних піхвах; за першу дунайську виправу – медаль; а за перемогу й мир з турками – то вже дулю з*

маком (Іваничук, 2001, с. 19). *Гладке поле за селом, на краю поля дощаний поміст, на ньому – оббитий золотом фотель, над фотелем – елажовий балдахін, у фотелю – імператриця, біля неї – камергер Орлов, підтягнутий, високий, у білому мундирі й білих рукавичках* (Іваничук, 2001, с. 53).

І. Завальнюк зауважує, що нерідко натрапляємо на «еліпсис присудка з дієсловом цієї самої семантики у складних реченнях – в одній з його предикативних частин. У такому разі елімінується, усувається лише частина фрази» (Завальнюк, 2009b, с. 115). Наприклад: *Йому тільки двадцять п'ять років, і вже чорбаджі, завтра з благословення султана стане булук-башею, післязавтра – яничар-агою* (Іваничук, 1992, с. 51).

У мові історичних творів Романа Іваничука спостерігаємо еліптичні речення з неназваним дієсловом руху, пересування в просторі: *Мубашир віз падишахові данину від татар: степових красунь – у гарем, добірних чоловіків – до галер, і щонайцінніший товар – хлопчиків – для яничарського оджака* (Іваничук, 1992, с. 54); *А коли сонце, занурившись на часину, сплигло на вранішньому прюзі, тоді на кутій свинець води ліг легкий туман, крізь який проступили обриси Соловецьких островів: Азермський з горою Голгофою, Муксальма, Заяцький. А попереду – Великий Соловецький* (Іваничук, 2001, с. 68); *За власним бажанням до Війська Запорізького Низового, до куреню Куцівського ...* (Іваничук, 2001, с. 16); *Повезли гетьмана до резиденції, та не самого – поруч із ним в кареті сидів Теплов, тримаючи в руках золоту тацю з клейнодами й грамотами. Розумовський – для параду, Теплов – для управи...* (Іваничук, 2001, с. 40); *Чи ж то давно ми чули, що по благоді всемогутнього бога Петра вергло на трон. А нині уже й з трону?* (Іваничук, 2001, с. 45); *На білому перському коні, в леопардовій шкурі, перекинутій через плече, в сніжно-білій чалмі в'їжджав у Золоті ворота султан-переможець. За ним – двадцять вельмож у срібних латах* (Іваничук, 1992, с. 30); *– На коронацію хочеш? – Треба, конче треба* (Іваничук, 2001, с. 47); *– Вирвуся звідси. – шепотіли Маріїні губи замість фатихи. Мушу пересадити свою квіточку на рідну землю. За будь-яку ціну* (Іваничук, 1992, с. 61).

На думку Р. Горобець, «речення спонукальної модальності виокремлюються помітною адресованістю дії до співрозмовника. Вони слугують здебільшого засобом характеристики героїв, через різні волевиявлення посилюють їхню впевненість, рішучість, авторитетність чи, навпаки, – сумніви, вагання» (Горобець, 2024, с. 209). Еліпсація дієслова спонукальної семантики речення в мові історичних творів Романа Іваничука також трапляється, але дещо обмеженіше, як-от: – *Гарсон, бочку води!* (Іваничук, 2001, с. 11); – *Ей, гарсон!* – гукнув шинкареві. – *Водки!* (Іваничук, 2001, с. 10); *Геть, геть звідси...* (Іваничук, 2001, с. 13); *Та не встиг Лантух вхопитися за ці слова, як Калнишевський різко змахнув рукою. – Шаблею і ралом! Шаблею і ралом, братове!* (Іваничук, 2001, с. 32); *Старшинство викрило змову... – На колесо його!* (Іваничук, 2001, с. 35); *Отаман повернув коня від поспіхом збудованого дерев'яного палацу і квапився тепер додому. Швидше, швидше!* (Іваничук, 2001, с. 52); *Завихорив вітер, скрутив у джугта снігову завію й ляснув старого царського джуру боляче по обличчі, схарапудився кінь і пошов клусом, а хтось іззаду – патлатий нечоса в білих руавичках – кричав навздогін: – В каре! В каре! В каре!* (Іваничук, 2001, с. 56).

Окрему групу еліптичних речень за виконуваною комунікативною функцією становлять типові форми вітання, прощання, побажання, подяки. Вони виражені сполученням родового відмінка іменника у функції додатка з прикметниковим означенням чи самостійним означенням, супроводжуючись звертаннями, вигуками. З-поміж речень спонукальної модальності у мові історичних романів письменника спостерігаємо еліптичні речення, що виражають привітання, побажання, подяку: *За дивака Руссо, педантичного Канта, наївного просвітителя імператорів Вольтера і за українського філософа Сковороду!* (Іваничук, 2001, с. 12); – *За гарячих парижанок!* – *За манірних фрейлін Катерини ...* (Іваничук, 2001, с. 11); – *Слава отаманові!* – *закіпіла юрба, полетіли шапки вгору, і довго не міг угомонитися майдан* (Іваничук, 2001, с. 35); – *Слава султанові султанів Ібрагімові!* (Іваничук, 1992, с. 29); – *Слава султанові султанів сонцеликому Ібрагімові!* (Іваничук, 1992, с. 43);

Не як повелитель, а як невільник, що ладен дати за себе будь-який викуп, проказав квапливо: – По п'ятсот піастрів на орту... По п'ятсот! (Іваничук, 1992, с. 50).

Нерідко еліптичні речення сприяють вираженню певних емоційно-оцінних значень: *осуду, іронії, прокльонів* тощо. Такі конструкції «стають засобом вираження нерозчленованої афективної емоції, зміст якої залежить від семантики її компонентів, контексту вживання еліптичної одиниці» (Богатько, 2005, с. 96). Наприклад: *А що здобув полковники своєю гординею, яку фортуна заповсяг тим, що не схилив голови перед польськими бунчуками? Смерть собі, а сім'ї – неволю* (Іваничук, 1992, с. 29). Часто такі структури мають питальну чи окличну інтонацію. Так, наприклад, у романі «Журавлиний крик» натрапляємо також на еліптичні конструкції, що виражають своєю семантикою певні прокльони: – *Тьху, хай тобі грець!* ... (Іваничук, 2001, с. 45).

Окрему групу еліптичних речень становлять конструкції питальної модальності з незаповненою позицією предиката різної семантики. Варто вказати на непоширеність еліпсації предиката питальних речень. Це явище більш властиве питально-з'ясувальним конструкціям, у яких експлікується питальне слово, виражене займенником чи займенниковим прислівником, семантичний суб'єкт, рідше – об'єкт. Такі конструкції вживаються переважно в діалогічному мовленні: – *Ну що там?* – *спитав, коли джура осадив змиленого коня.* – *Що, що?* – *Царі помінялися* (Іваничук, 2001, с. 45); – *Що це за квіти, мамо?* – *Мальви, дитино.* – *Мальви? Ха-ха! Та ж то я – Мальва!* – *І ти...* (Іваничук, 1992, с. 61).

Речення з еліпсисом предиката мовлення у творах Романа Іваничука представлені досить обмежено: *Дістає з кишені мідяка і раптом здушений крик проривається крізь горло: «Сестро!»* Тільки це – *на тлі золотого марева ...* (Іваничук, 2001, с. 24). На семантику еліпсованого предиката може вказувати й обставина способу дії, значення якої нерозривно пов'язане в свідомості з дієсловом мовлення, наприклад: *І вже півголосом:* – *Чи то вона сама, чи западники нарекли її Беллоною, богинею війни* (Іваничук, 2001, с. 47). Характерно, що більшість цих речень

починаються сполучниками сурядності, які вказують на їхній зв'язок із попереднім контекстом, у якому описано процес мовлення.

Серед еліптичних речень виділять також конструкції з неназваним підметом, «семантику якого з'ясовують насамперед на основі залежного від нього означення та невербалізованими предикативними словами *треба, можна* у функції присудка за наявності чи відсутності другої частини складеного присудка» (Богатько, 2005, с. 73). Елімінація підмета в мові історичної прози трапляється значно рідше, ніж присудка. Вони мають менш різноманітну семантику. Усе ж такі еліптичні речення досить виразні, емоційні, виконують акцентологічну стилістичну функцію, напр.: *Ні нижчий, ні вищий* (Іваничук, 2001, с. 16); *Калнишевський спитав його, чи вдома гетьман. Вдома, хвалити бога* (Іваничук, 2001, с. 47); *Та не сідають на нього ні бджоли, ні метелики, ба навіть саранча не їсть його.*

Цупкий і ядючий (Іваничук, 1992, с. 17); *Та в залі дивану був присутній ще й п'ятий достойник – яничар-ага. Не передбачений ні традиціями, ні кораном* (Іваничук, 1992, с. 45).

Висновки і перспективи дослідження.

Еліптичні структури в історичних текстах Романа Іваничука є потужним мовним засобом, що дозволяє автору досягати експресивності, динамічності та семантичної глибини. Ці конструкції не лише визначають стильову своєрідність письменника, але й виконують важливу роль у передачі емоцій, створенні атмосферності й інтелектуалізації художнього тексту. Увага до мовної сторони еліпсису розкриває його значення для формування художньої структури творів Романа Іваничука.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в детальному аналізі типологічних характеристик еліпсису в мові творів письменника.

Література

- Александрова, В. (2008). *Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Одеса, 21 с.
- Бибик, С. (2010). *Оповідність в українській художній прозі*: монографія, Київ; Луганськ, 2010, 287 с.
- Богатько, В. В. (2003). Еліптичні речення як різновид неповних структур. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 5, с. 11–14. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-29-2>
- Богатько, В. В. (2005). *Явища еліпсису в мові сучасної публіцистики*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Інститут української мови НАН України. Київ, 21 с.
- Богатько, В. В. (2005). Структурно-семантичні особливості еліптичних речень у прозі Володимира Лиса. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 25, с. 50–57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_25_9
- Вінтонів, М. О., Вінтонів, Т. М., Мала, Ю. В. (2018). *Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі*: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 336 с.
- Ганич, Д. І., Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 360 с.
- Горобець, Р. І. (2024). *Комунікативно-прагматичний потенціал синтаксичних одиниць у мові сучасної української прози для дітей*. (Дис. канд. філол. наук). Вінниця, 270 с.
- Городиловська, Г. П. (2016). Мовна палітра творів Романа Іваничука. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*: зб. наук. праць, № 21, т. 1, с. 32–36.
- Голоюх, В. І. (1982). Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*, № 1, с. 21–26.
- Дудик, П. С. (1954). *Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові*. (Дис. канд. філол. наук), Київ, 361 с.
- Дудик, П. С. (1958). Неповні речення в сучасній українській літературній мові. *Дослідження з синтаксису української мови*. Київ: Наукова думка, с. 129–260.
- Дудик, П. С. (1973). *Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення)*: монографія. Київ: Наукова думка, 288 с.
- Дзюбак, Н. М. (1999). *Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ, 20 с.

- Завальнюк, І. Я. (2009а). *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття: функціональний і прагматичний аспекти*: монографія. Вінниця: Нова Книга, 400 с.
- Завальнюк, І. (2009б). Функціональна репрезентація еліптичних речень у мовленні української преси початку XXI ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*: зб. наук. праць. Вінниця: Вид-во ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, вип. 11, с. 114–122. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2009-11-114-122>
- Костусяк, Н. М. (2023). Заголовки прозових творів для дітей: синтаксична організація та комунікативно-прагматичний потенціал. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць. Вінниця, вип. 37, с. 84–92. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-84-92>
- Кучер, А. С. (2022). Прагматичний потенціал еліптичних речень у великій прозі Івана Франка (на матеріалах художніх творів «Петрії й Довбушуки» (1 ред.), «Борислав сміється», «Перехресні стежки», «Петрії й Довбушуки» (2 ред.)). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*: зб. наук. праць. Острог, вип. 13(81), с. 288–292.
- Літературна норма і мовна практика* (2013): [монографія] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Т. А. Коць та ін.; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 320 с.
- Українська мова: енциклопедія* (2004) / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 820 с.

Джерела

- Іванчук, Р. І. (1992). *Яничари*: історичний роман. Львів: Каменярі, 188 с.
- Іванчук, Р. І. (2001). *Журавлинний крик*: роман. Харків: Світовид, 384 с.

References

- Aleksandrova, V. (2008). *Kohnityvno-komunikatyvnyi potentsial eliptychnoho rechennia v suchasni anhliskii movi*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Cognitive and communicative potential of elliptical sentences in modern English]. (PhD Thesis Abstract). Odesa, 21 p. (in Ukrainian).
- Bibyk, S. (2010). *Opovidnist v ukrainskii khudozhnii prozi*: monohrafiia [Narrative in Ukrainian fiction prose: Monograph]. Kyiv-Luhansk, 287 p. (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2003). Eliptychni rechennia yak riznovyd nepovnykh struktur [Elliptical sentences as a type of incomplete structures]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 5, 11–14. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-29-2> (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2005). Strukturno-semantychni osoblyvosti eliptychnykh rechen u prozi Volodymyra Lysa [Structural and semantic features of elliptical sentences in the prose of Volodymyr Lys]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 25, 50–57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_25_9 (in Ukrainian).
- Bohatko, V. V. (2005). *Yavyshcha elipsysu v movi suchasnoi publitsystyky*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Elliptical phenomena in the language of modern journalism]. (PhD Thesis Abstract). Kyiv, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 21 p. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1954). *Nepovni ta eliptychni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi*. (Dys. kand. filol. nauk) [Incomplete and elliptical sentences in modern Ukrainian literary language. (Candidate's thesis)]. Kyiv, 361 p. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1958). *Nepovni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi* [Incomplete sentences in modern Ukrainian literary language]. [In:] *Research on Ukrainian Syntax*. Kyiv: Naukova Dumka, pp. 129–260. (in Ukrainian).
- Dudyuk, P. S. (1973). *Syntaksys suchasnoho ukrainskoho rozmovnoho literaturnoho movlennia (Proste rechennia; ekvivalenty rechennia)* [Syntax of modern Ukrainian conversational literary speech (simple sentences; sentence equivalents)]: monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 288 p. (in Ukrainian).
- Dziubak, N. M. (1999). *Strukturno-komunikatyvni oznaky nepovnoty rechennia*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Structural and communicative characteristics of sentence incompleteness]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).

- Hanych, D. I., Oliinyk, I. S. (1985). *Slovnnyk linhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyscha Shkola, 360 p. (in Ukrainian).
- Holoiukh, V. I. (1982). Eliptychni rechennia z neverbalizovanymy holovnymy chlenamy [Elliptical sentences with non-verbalized main members]. *Movoznavstvo*, No. 1, 21–26. (in Ukrainian).
- Horobets, R. I. (2024). *Komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial syntaksychnykh odynyts u movi suchasnoi ukrainskoi prozy dlia ditei*. (Dys. kand. filol. nauk) [Communicative and pragmatic potential of syntactic units in modern Ukrainian children's prose]. (PhD Thesis). Vinnytsia, 270 p. (in Ukrainian).
- Horodylovska, H. P. (2016). Movna palitra tvoriv Romana Ivanychuka [The linguistic palette of Roman Ivanychuk's works]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*, vol. 21(1), 32–36. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M. (2023). Zaholovky prozovykh tvoriv dlia ditei: syntaksychna orhanizatsiia ta komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial [Titles of prose works for children: syntactic organization and communicative-pragmatic potential]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 37, pp. 84–92. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-84-92> (in Ukrainian).
- Kucher, A. S. (2022). Prahmatychnyi potentsial eliptychnykh rechen u velykii prozi Ivana Franka (na materialakh khudozhnykh tvoriv «Petrii y Dovbushchuky» (1 red.), «Boryslav smiietsia», «Perekhresni stezhky», «Petrii y Dovbushchuky» (2 red.)) [Pragmatic potential of elliptical sentences in the large prose of Ivan Franko (based on «Petrii and Dovbushchuky» (1st ed.), «Boryslav is laughing», «Crossroads», «Petrii and Dovbushchuky» (2nd ed.))]. *Scientific Notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Philology*, issue 13(81), 288–292. (in Ukrainian).
- Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia] (2004). (2nd ed.). Kyiv: «Ukrainian Encyclopedia» Publishing House named after M. P. Bazhan, 820 p. (in Ukrainian).
- Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). *Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi* [Syntactic means of expressiveness in Ukrainian political discourse: monograph]. Vinnytsia: TOV «TVORY», 336 p. (in Ukrainian).
- Yermolenko, S. Ya. [Ed.] (2013). *Literaturna norma i movna praktyka: monohrafiia*. [Literary norm and language practice]: monograph. Nizhyn: TOV «Aspect-Poligraf», 320 p. (in Ukrainian).
- Zavaliuk, I. Ya. (2009a). *Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku XXI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty* [Syntactic units in Ukrainian press language of the early 21st century: Functional and pragma-linguistic aspects]: monograph. Vinnytsia: Nova Knyha, 400 p. (in Ukrainian).
- Zavaliuk, I. Ya. (2009b). Funktsionalna reprezentatsiia eliptychnykh rechen u movlenni ukrainskoi presy pochatku XXI st. [Functional representation of elliptical sentences in Ukrainian press discourse of the early 21st century]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, issue 11, 114–122. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2009-11-114-122> (in Ukrainian).

Sources

- Ivanychuk, R. I. (1992). *Janissaries: Historical novel*. Lviv: Kameniar, 188 p. (in Ukrainian).
- Ivanychuk, R. I. (2001). *The Crane's Cry: A novel*. Kharkiv: Svitovydy, 384 p. (in Ukrainian).

Валентина Богатько, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
e-mail: bogatkovv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Valentyna Bohatko, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Ukrainian Language
Department
e-mail: bogatkovv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest